

EDWARD NIEZABITOWSKI

1875—1946

napisał

ZB. RYZIEWICZ

Do niepowetowanych strat, jakie w ostatnich latach poniosła nauka polska, należy śmierć prof. Lubicz-Niezabitowskiego — strata tym większa, że nie pozostawił po sobie następców w zakresie niektórych ze swych specjalności. Wszechstronność zainteresowań i płodność naukowa postawiły Go w szeregu wybitnych uczonych europejskich.

Urodził się 30. V. 1875 w Bugaju koło Miłosławia w Wielkopolsce. Do gimnazjum uczęszczał w Przemyślu, gdzie — szczęśliwym zbiegiem okoliczności — pod okiem nieprzeciętnych przyrodników, w osobach Bolesława Kotuli, a szczególnie Kazimierza Bobka, wybitnego florysty i dipterologa, od wczesnych lat przygotowywał się do pracy naukowej. Po zdaniu egzaminu dojrzałości zapisał się na Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego, rozpoczynając równocześnie studia na Wydziale Filozoficznym tegoż Uniwersytetu. Wprowadzony przez prof. Bobka do Muzeum Fizjograficznego PAU, pracował tam przez 10 lat, i to zarówno nad florą jak i fauną Polski, poświęcając jedną ze swych pierwszych prac niedźwiedziowi jaskiniowemu (1898). Równocześnie też pełni obowiązki asystenta: najpierw przy katedrze anatomii i histologii porównawczej U. J. u prof. Hoyera (jun.), następnie przy katedrze Zoologii u prof. A. Wierzejskiego. Początkowo główne Jego zainteresowania skierują się ku owadom i roślinom. W tym też czasie odbywa wycieczki zagraniczne: do Wiednia, Budapesztu, Gracu i do Włoch. Po uzyskaniu w 1900 r. dyplomu doktora wszech nauk lekarskich, otrzymuje asystenturę przy katedrze botaniki i przy ogrodzie botanicznym u prof. J. Rostafińskiego — co świadczy o Jego dużej rozpiętości zainteresowań i wiadomości.

Na Uniwersytecie nie pozostaje jednak długo — bo z powodu małych szans uzyskania samodzielnego warsztatu pracy, skutkiem ograniczonej ilości katedr, zamiast habilitować się — składa egzamin na nauczyciela szkół średnich i odbywszy praktykę w gimnazjach krakowskich, wyjeżdża na dłuższy czas na posadę do Nowego Targu. W gimnazjum tym pracuje jako nauczyciel przyrody i lekarz szkolny, a pracuje z takim poświęceniem i zapałem, że w dowód uznania zostaje wybrany obywatelem honorowym miasta Nowego Targu, a od Rządu

otrzymuje złoty krzyż zasługi z koroną. Mimo absorbującej pracy pedagogicznej znajduje dość czasu na pracę naukową: poza badaniami florystycznymi zajmuje się głównie pasożytniczymi błonkówkami (*Braconidae*), owocem czego jest, poza stwierdzeniem występowania kilkuset gatunków, opis kilkudziesięciu nowych gatunków. Jest to praca podstawowa, cytowana często w literaturze światowej i główny tytuł do sławy wybitnego entomologa.

Kiedy w latach 1907 i 1908 odkryto w pokładach wosku ziemnego w Staruni szczątki mamuta i nosorożca, dyrektor Muzeum im. Dzieduszyckich, prof. Marian Łomnicki proponuje Niezabitowskiemu opracowanie tego wykopaliska. Aby starannie przygotować się do tej pracy, odbywa dłuższą podróż za granicę, w czasie której zwiedza Muzea w Londynie, Paryżu, Brukseli, Berlinie, Monachium, Stuttgarcie, Wrocławiu, Budapeszcie, Mediolanie, Florencji i inne. Po powrocie pisze prace o wykopaliskach staruńskich, o reniferze, koniu kopalnym, o nowym gatunku kozy, potem o mastodoncie.

Podczas pierwszej wojny światowej pracuje Niezabitowski jako lekarz, początkowo w zorganizowanym przez siebie Szpitalu Czerwonego Krzyża dla żołnierzy polskich w Nowym Targu, później zaś wyjeżdża do Północnej Styrii, do Mariboru nad Drawą, gdzie zostaje dyrektorem szpitala zapasowego.

Z chwilą powstania Państwa Polskiego wraca do Nowego Targu i obejmuje kierownictwo gimnazjum. Na stanowisku tym nie pozostaje jednak długo, bo już w 1921 r. — na propozycję Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego obejmuje wykłady zlecone «Biologii», i dwa razy w tygodniu musi dojeżdżać do Krakowa, ale już w roku następnym obejmuje katedrę anatomii i histologii zwierząt domowych na Wydziale Rolniczo-leśnym Uniwersytetu Poznańskiego, a w 1923 r. — nie zaprzestając wykładów na tymże Wydziale — otrzymuje nominację na profesora zwyczajnego na Wydziale Lekarskim, gdzie obejmuje katedrę biologii ogólnej. W tym samym czasie — na propozycję prof. dra F. Chłapowskiego, twórcy Muzeum Przyrodniczego w Poznaniu, obejmuje kierownictwo tegoż Muzeum i doprowadza je do szybkiego rozwoju. Mimo tylu różnorodnych zajęć nie ustaje w pracy naukowej: jeśli chodzi o ssaki kopalne, to opracowuje w tym czasie kozy kopalne, lwa jaskiniowego, nosorożca włochatego; następnie szczątki neolityczne foki grenlandzkiej i psa z epoki brązu, potem żubra, łosia, jelenia olbrzymiego, pardwy.

Na Uniwersytecie prócz pracy naukowej i dydaktycznej pełni liczne funkcje administracyjne, a więc w latach 1921/22 jest dziekanem Wydziału Rolniczo-leśnego, w roku 1923/24 dziekanem Wydziału Lekarskiego, w r. 1928 zaś zostaje wybrany rektorem Uniwersytetu Poznańskiego, a potem przez dwa lata pełni funkcje prorektora.

Od 1931 r. poświęca się Niezabitowski całkowicie pracy naukowej, oraz urzędowaniu swego Zakładu i Muzeum Przyrodniczego. Zainteresowania Jego zwróciły się teraz głównie do ssaków prehistorycznych: zajął się oznaczaniem szczątków zwierzęcych, pochodzących z Biskupina, Gniezna, Ostrowa Tumskiego. Zbiory te jednak zniszczone zo-

stały przez Niemców po wkroczeniu ich do Poznania. Przepadły w ten sposób bezpowrotnie zbiory *Braconidów* i manuskrypty, owoc trzydziestoletniej pracy — co jest niepowetowaną stratą dla nauki, zbiory te obejmowały bowiem także kilkadziesiąt nowych rodzajów i gatunków tej grupy Błonkówek.

Chcąc uniknąć represyj ze strony Niemców, wyjeżdża Niezabitowski do córki do Warszawy — gdzie podczas oblężenia pracuje jako lekarz w szpitalu Ujazdowskim. Przez cały czas okupacji pozostaje w Warszawie, gdzie wykłada na Tajnym Uniwersytecie, a nadto opracowuje w Muzeum Archeologicznym materiały ssaków przedhistorycznych i pisze dużą pracę (około 20 arkuszy druku) pt. «Stosunek człowieka do zwierząt w Polsce od paleolitu do średniowiecza». Praca ta, stanowiąca niejako syntezę Jego badań z tego zakresu nie została dotąd wydana.

Po wypędzeniu Niemców z Polski powraca Niezabitowski do Poznania, ale już jako ciężko chory na bronchit. Wyjeżdża następnie na jakiś czas do Leszna, a na kilka miesięcy przed śmiercią przenosi się do Poznania, gdzie umiera dnia 5. XI. 1946 r. Prawie na łożu śmierci zostaje obrany członkiem korespondentem PAU.

Dorobek naukowy Niezabitowskiego obejmuje około 150 publikacyj z najrozmaitszych dziedzin nauk przyrodniczych i lekarskich. Prócz głównego punktu zainteresowań, którym na początku i przez większą część Jego twórczego życia pozostały owady, można wyróżnić pewne etapy: początkowo nadto zajmuje się fauną współczesnych kręgowców: głównie rybami i zagadnieniami związanymi z rybołówstwem, potem występuje krótki okres zainteresowań florystycznych, dalej prace nad ssakami kopalnymi, głównie dyluwialnymi, a w końcu przeważają zainteresowania ssakami przedhistorycznymi. Zainteresowania Jego dotyczą nie tylko zagadnień naukowo-teoretycznych, ale także takich jak ochrona przyrody, rybołówstwo, entomologia stosowana, zajmuje się nie tylko anatomią ale także zoogeografią i systematyką, pisze klucz do oznaczania ssaków.

Prof. M. Sitowski w ten sposób wyraża się o śp. Niezabitowskim: «Odszedł od nas uczony twórczy o encyklopedycznym zakresie wiedzy, lekarz-społecznik, nieskazitelny i dobry człowiek oraz wielki przyjaciel młodzieży».

«Prof. Niezabitowski poświęcił całe swe życie nauce i wychowaniu młodzieży. Wykształcił całe pokolenia w naukach przyrodniczo-lekarskich i zostawia po sobie pamięć wielkiego i wszechstronnego biologa, któremu zawsze w życiu przyświecała wiara w naukę i miłość Ojczyzny».

EDOUARD NIEZABITOWSKI

(Résumé)

Edouard Lubicz-Niezabitowski est né à Bugaj près de Miłostaw en Grande Pologne, en 1875. Il fit ses études secondaires à Przemyśl. Il commença ses études supérieures en s'inscrivant à la faculté de la médecine de l'Université Jagellonienne et en suivant, en même temps, les cours de la faculté de la philosophie. Introduit par K. Bobek, son

professeur de lycée, diptérologue et floriste remarquable, au Musée Physiographique de l'Académie Polonaise des Sciences, il y travaille pendant dix années, en consacrant une de ses premières études (1898) à l'ours caverneux et aux problèmes du domaine de la faune et de la flore polonaise. En même temps il exerçait les fonctions d'assistant à la chaire d'Anatomie et d'Histologie comparée chez le prof. Hoyer, puis de zoologie chez le prof. Wierzejewski et, enfin, de la botanique chez le prof. Rostafiński. Bientôt après avoir obtenu le diplôme de docteur en médecine et, ayant fait la pratique du professorat dans les lycées de Cracovie, il s'établit, pour un considérable espace de temps, à la ville de Nowy Targ, dans le lycée dans lequel il travaille comme instituteur d'histoire naturelle ainsi que médecin d'école. Il n'abandonne cependant pas ses études scientifiques et fait des recherches concernant la flore et la faune et, surtout, les hyménoptères parasitiques (*Bracnoidae*). Après la découverte, dans les années 1907—1908, des débris du mammoth et du rhinocéros à Starunia dans les gisements d'otokérite, on proposa à Niezabitowski de les étudier et décrire. Pour se préparer dûment à cette tâche, il fait un long voyage à l'étranger, visitant les centres d'études et les musées en Angleterre, France, Belgique, Allemagne, Hongrie et Italie. De retour en Pologne, il écrit un ouvrage sur les fossiles de Starunia: le renne, le cheval, la variété inconnue de chèvre, et le mastodonte. En 1921, il est chargé des cours de biologie à l'Université Jagellonienne et l'année suivante il obtient à l'Université de Poznań la chaire d'anatomie et d'histologie des animaux domestiques, puis la chaire de biologie générale à la même Université. En même temps, il est directeur du Musée d'Histoire Naturelle de Poznań, en s'employant avec zèle au développement de ce poste scientifique. A cette époque de sa vie appartiennent ses études sur les mammifères fossiles, à savoir: les chèvres, le lion, le rhinocéros poilu, les restes néolithiques du phoque de Groenland, le chien de l'époque de bronze et, en plus, l'aurochs, l'élan, le cerf géant, le lagopède. Il se mit aussi à désigner les débris des animaux provenant des fouilles préhistoriques de Biskupin, Gniezno et Ostrów Tumski.

Pendant l'occupation, il a écrit l'étude intitulée: «L'attitude de l'homme envers les animaux en Pologne, à partir du Paléolithé jusqu'au moyen âge», qui n'est pas encore publiée.

Il est mort le 5. XI. 1946, à Poznań.

Spis prac E. Lubicz-Niezabitowskiego

- 1) 1898. — O wyrastaniu ostatniego zęba trzonowego w dolnej szczęce niedźwiedzia jaskiniowego (*Ursus spelaeus*), *Rozpr. Wydz. Mat.-przyr. PAU*, t. 35, str. 188—192.
- 2) 1898. — (To samo po niemiecku), *Anz. d. Akad. d. Widss.* pp. 189—191, Krakau.
- 3) 1909. — Kości olbrzymie wiszące na Wawelu, *Tyg. Ilustr.*, z 1 ryc.
- 4) 1911. — Die Ueberreste des in Starunia in einer Erdwachsgrube mit Haut u. Weichteilen gefundenen *Rhinoceros antiquitatis* Blum. (*Tichorhinus* Fisch.), *Bull. de l'Acad. des Sc. de Cl. d. Sc. Nat. et Mat.*, sér. B, pp. 240—267, pl. VIII, IX, X, Cracovie.

- 5) 1911. — Die Haut- u. Knochenueberreste des in Starunia in einer Erdwachsgrube gefundenen Mamut-Kadavers (*Elephas primigenius*), *Bull. de l'Acad. des Sc., sér. B*, pp. 229—239, pl. VII, Cracovie.
- 6) 1912. — Materiały do fauny słońi kopalnych Polski, *Sprawozd. Kom. Fizjogr. PAU*, t. XLVI, str. 189—193, tabl. 2, Kraków.
- 7) 1912. — Szczątki mamuta (*Elephas primigenius*) na Podhalu, *Sprawozd. Kom. Fizjogr. PAU*, t. XLVI, str. 182—188, tabl. 2, Kraków.
- 8) 1912. — *Teleoceras ponticus* n. sp. Vorl. Notiz, p. 1, tabl. I.
- 9) 1913. — Czaszka nosorożca włochatego (*Rhinoceros antiquitatis* Blum.), *Sprawozd. Kom. Fizjogr. PAU*, t. XLVII, str. 2—11, tabl. I.
- 10) 1913. — Ueber das Schädelfragment eines Rhinocerotiden (*Teleoceras ponticus* Niezb.) von Odessa, *Bull. de l'Acad. d. Sc., sér. B*, Mai, pp. 223—235, pl. XXIV et XXV, Cracovie.
Das fossile Renntier in Galizien sowie seine Rassen- und Artrugehörigkeit, *Bull. de l'Acad. de Sc., sér. B*, str. 56—73, pl. 1 et 2, Cracovie.
- 12) 1914. — (Wspólnie z L. Adametz), Ueber die in Złoczów in Ostgalizien gefundenen Pferde- und Ziegenknochenueberreste (*Equus* sp., *Capra prisca* n. sp.), *Bull. de l'Acad. de Sc., sér. B*, str. 761—775, pl. 52 et 53, Cracovie.
- 13) 1914. — Słoń mamut (*Elephas primigenius* Blum.), *Wykopalska staruńskie*, str. 95—180, Atlas, tabl. I—XXV, Kraków.
- 14) 1914. — Nosorożec włochaty (*Rhinoceros antiquitatis* Blum., *tichorhinus* Fisch.), *Wykopalska staruńskie*, str. 181—267, Atlas, tabl. XXVILXI, Kraków.
- 15) 1918. — Ząb «*Mastadon tapiroides* Cuv.» z piasków poderwiliowych okolicy Lwowa, *Rozpr. i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*, t. IV, zesz. 1—4, str. 1—4.
- 16) 1924. — Przyczynek do znajomości kóz kopalnych w Polsce, *Roczniki Nauk Rolniczych*, t. XII, str. 1—21, Poznań.
- 17) 1925. — Les restes du lion des cavernes (*Felis leo* var. *spelaea* Goldfuss) en Pologne, *Bull. de la Soc. d. Amis. d. Sciences, sér. B*, nr 1, Poznań.
- 18) 1925. — Szczątki nosorożca włochatego (*Rhi antiquitatis* Blum.) znalezione na ziemi wielkopolskiej, *Roczniki Muzeum Wielkop. II*, za rok 1924, str. 1—52, Poznań.
- 19) 1928. — Fauna pokładów drugiego okresu międzylodowcowego w Szelażu, *Sprawozd. Kom. Fizjogr. PAU*, t. XLIII, str. 51—70.
- 20) 1929. — Szczątki fokii grenlandzkiej neolityczne (*Phoca-Pagophoca-groenlandica neolithica* n. s. sp.) z polskiego wybrzeża Bałtyku, *Rocznik Muzeum Wielkopolskiego*, t. IV, str. 45—99, Poznań.
- 21) 1930. — Pies przedhistoryczny epoki brązowej z jeziora Gopła, *Rocznik Muzeum Wielkop.*, za r. 1929, Poznań.
- 22) 1931. — Szczątki kopalne żubra (*Bizon bonasus* L.) na ziemiach Polski, *Roczniki Nauk. Roln. i Leśn.*, t. XXVI, str. 34, Poznań.
- 23) 1932. — Szczątki zwierząt z osady neolitycznej w Dębcu pod Poznaniem, *Z otchłani wieków*, Rok VII, zesz. I, str. 11—19.
- 24) 1932. — Padwy «*Lagopus lagopus*» i «*Lagopus mutus* Montin» oraz towarzysząca im fauna w czwartorzędzie Polski, *Rocznik Pol. Tow. Geolog.*, t. VIII, zesz. 2, str. 1—16.
- 25) 1932. — Łoś kopalny w Polsce, *Łowiec Polski*, nr 44 (695), z dnia 29. XI. 1932, str. 723—724.
- 26) 1933. — Klucz do oznaczania zwierząt ssących w Polsce, str. 124, Kraków.
- 27) 1933. — Ochrona zabytków kopalnych naszej fauny zwierząt ssących, *Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze w Poznaniu*, zesz. IV, str. 21—23.
- 28) 1933. — Czaszka jelenia olbrzymiego (*Cervus euryceros* Aldr.) z nieprawidłowymi rogami z Barycza nad Sanem, *Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk.*, nr 3, str. 95—96.
- 29) 1935. — Czaszka jelenia olbrzymiego (*Cervus euryceros* Aldr.) z nieprawidłowymi rogami z Barycza nad Sanem, *Prace Kom. Przyj. Tow. Przyrod. Nauk*, ser. B, t. VII, zesz. 3, str. 1—5, Poznań.

- 30) 1936. — Szczątki zwierzęce i ludzkie z osady przedhistorycznej w Biskupinie, *Przegląd Archeologiczny*, t. V, zesz. II, str. 14, Poznań.
- 31) 1937. — Szczątki kopalne żubra z Wielkopolski, *Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk*, nr 2 (za II kwartał), str. 76.
- 32) 1937. — O kilku ciekawszych szczątkach kopalnych zwierząt ssących Polski, *Ibidem*, str. 77—78.
- 33) 1937. — Szczątki zwierzęce i ludzkie z osady przedhistorycznej w Biskupinie, część III, *Ibidem*, nr 3 (ogólnego zbioru nr 30), za III i IV kwartał 1937, str. 141.
- 34) 1938. — Szczątki zwierzęce i ludzkie z osady przedhistorycznej w Biskupinie, część II i III. Gród prasłowiański w Biskupinie w pow. żnińskim, Sprawozdania z prac wykopaliskowych w latach 1936 i 1937 z uwzględnieniem wyników z lat 1934—35, str. 92—103, Poznań.
- 35) 1938. — O kilku ciekawych szczątkach kopalnych zwierząt ssących Polski, *Kosmos A* (rozprawy), t. LXIII, zesz. IV, str. 191—198.
- 36) 1938. — Szczątki kopalne żubra z Wielkopolski, *Ibidem*, str. 199—204.
- 37) 1938. — Szczątki kostne wczesnohistoryczne w grodzisku w Kłecku pod Gnieznem, *Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk.*, nr 3 (ogólny zbiór nr 33) za III i IV kwartał 1938 r.).

Pozostałe prace w manuskryptach:

- 1) Czaszka *Bos taurus primigenius* Rütim. wydobyta z Proсны, z 1 ryc. i tabl. 2.
- 2) Czaszka bizona (*Bizon priscus* Bojan.) z Gryżyny, z 1 rys. i 1 tabl.
- 3) Szczątki kostne wczesnohistoryczne (w. VII—X po Chr.) z Lubicza nad Drwęcą.
- 4) Stosunek człowieka do zwierząt w Polsce od paleolitu do średniowiecza.